

Анна Ахматова — в українському інтер'єрі. Подільська обитель поета

На сторінках газети “День” про українські, а зокрема й подільські, сюжети з життя *Ахматової* розповідав професор *Володимир Панченко* (№ 165 від 29 вересня 2007 р.), — і маю свідчення, що навіть в академічних київських літературознавчих колах його стаття справила ефект мікробибуху, бо для багатьох виявилася несподіванкою, що в глухому селі на Хмельниччині є музей Ахматової, який за зібранням особистих речей Анни Андріївни та її близьких, принаймні, не поступається відомому санкт-петербурзькому музеєві у Фонтанному Домі (до речі, обидва музеї — ровесники, відкриті 1989 року до 100-ліття від дня народження поетеси). Повертаючись до цієї теми, нагадаю читачам деякі факти і додаю декілька штрихів, узятих із особистих вражень.

Коли мова йде про ахматовські місця в Україні, передусім згадуєш дві географічні точки: Одеса, зокрема, її передмістя — Великий Фонтан, де народилася майбутній поет (слова “поетеса” Анна Андріївна принципово не визнавала), і звідки ще немовлям її перевезли до Російської імперії, до Царського Села, а також Київ, де вона отримала гімназійну освіту, вчилася на Вищих жіночих курсах, де 25 квітня 1910 року вінчалася з *Миколою Гумільовим* у церкві Нікольської слободи за Дніпром. А вірші з її “Київських зошитів” увійшли до першої поетичної книжки — “Вечір” (1912).

*Древній град неначе вимер,
Дивний мій приїзд.
Над рікою Володимир
Чорний хрест підніс.
Шелестливі липи й в'язи -
Трепетний нічліг.
Зір вознесені алмази
Богові до ніг.
Шлях мій слави та офіри
Тут закінчу я.
Й ти, що був мені до міри,
І любов моя.*

Так звучить у перекладі *Дмитра Павличка* поезія “Київ”, написана *Ахматовою* влітку 1914 року. Переклав *Павличко* й інший знаковий ахматовський твір, пов'язаний з Києвом, — “И в Киевском храме Премудрости Бога...”.

Хтось ще згадає Крим — зокрема Севастополь і заміську дачу на березі Стрілецької бухти, де *Ахматова* проводила літні канікули за своїх царськосільських часів, та Євпаторію, де прожила рік з мамою, сестрами й братами після розлучення батьків, готуючись вступити до останнього класу Київської жіночої (Фундуклеївської) гімназії. А ще ж було й Поділля — передусім село Слобідка-Шелехівська Деражнянського району на Хмельниччині, де мені й пощастило зустрітися із зовсім несподіваною, нехрестоматійною *Ахматовою* — в українському інтер'єрі...

Розповідь про подільську обитель Анни Андріївни слід розпочати з історії її дідуся з боку матері — *Еразма Стогова*. Після закінчення Морського кадетського корпусу він 20 років прослужив на флоті у Східному Сибіру й на Камчатці, командує кораблями, а відтак, маючи в Петербурзі знайомство з сумнозвісним *Дубельтом*, домогся переведення з флоту на жандармську службу: почав новий щабель своєї кар'єри штаб-офіцером корпусу жандармів у Сибіру, а згодом дістав призначення до Києва і у 1837—1851 рр. прослужив начальником канцелярії жандармерії при київському військово-цивільному губернаторові *Дмитрові Бібікові*. Відомо, що Еразм Іванович брав активну участь у благоустрої Києва, а отримавши відставку, оселився у своєму маєтку в селі Снітівка Лещинського повіту Подільської губернії. Були в нього один син і аж п'ятеро доньок, яких він цілеспрямовано видавав заміж за сусідів по маєтку: *Алла* одружилася з поміщиком села Погоріле, що на Вінниччині, ще троє доньок вийшли заміж у села поблизу містечка Деражні: *Зоя* — в Гоголі за поміщика *Дем'яновського*, *Ія* — в Літці за поміщика *Змунцилу*, а найстаршій дочці *Анні*, у шлюбі *Вакар*, батько придбав 1874 року дачу в с. Шелехове Деражнянського повіту

Літературно-меморіальний музей Анни Ахматової у селі Слобідка-Шелехівська Деражнянського району Хмельницької області (фото з сайту 20minut.ua)

(сучасна Слобідка-Шелехівська). Наймолодшу сестру, **Інну Еразмівну**, згідно з родинним переказом, також було видано за котрогось Змунчиллу, очевидно, брата чи небіжа Іїного чоловіка. Але невдовзі сталася трагедія — він покінчив життя самогубством, і молода вдова, майбутня мати великої **Ахматової**, пов'язала своє життя з флотським інженером-механіком **Антонієм Горенком** — і таким чином виявилася єдиною з сестер **Стогових**, яка випала зі шлюбної схеми свого владного батька і яку занесло життєвими вітрами аж над Чорне море... Але вона часто гостювала з сім'єю у своїх сестер, зокрема й у Анни Еразмівни в Шелеховому. А після жовтневого перевороту, коли "той, хто був ніким, став усім", а колишні вищі верстви опинилися на самому дні суспільства, **Інна Горенко**, позбавлена власної домівки, приїхала до сестри Анни доживати віку. Тій теж жилося несолодко — хоча селяни дуже шанували **Вакарів** і не вигнали їх з села, але з панського будинку їм довелося переселитися до крихітної хатинки біля лісу.

Інна Еразмівна прожила в сестри з 1925 по 1930 рік, у неї й померла — і на старому сільському цвинтарі у Слобідці-Шелехівській досі зберігається її могила — поряд із могилами **Анни Еразмівни** та її чоловіка **Віктора Модестовича**. Зберігся і будинок **Вакарів** із алеєю столітніх каштанів, що веде до його ганку, за радянської доби тут певний час розміщувалася сільська школа — і, таким чином, створилися ідеальні умови для заснування Літературно-меморіального музею **Анни Ахматової**.

Слід віддати належне покійному **Євгену Лінду**, великому ентузіастові музейної справи, який привіз із Санкт-Петербурга значну частину експонатів музею, та письменникові й видавцю **Євгену Степанову** (Москва), який доповнив колекцію. Інші експонати принесли і досі приносять численні шанувальники творчості **Ахматової**.

Таким чином, музей став володарем безцінних скарбів: тут зберігаються й знамениті ахматовські четки — намисто (згадаймо "На шее мелких четок

ряд..."") та інші її особисті речі: білий шалик, окуляри, філіжанка з блюдцем, елегантна течка для віршів, таємнична скринька, де на дзеркальній поверхні під певним кутом зору проступає світлина — груповий портрет п'ятьох військових, що серед них, напевно, і **Микола Гумілов**.

Крім того, у музеї експонуються предмети інтер'єру та інші речі з маєтку **Вакарів**, зокрема залізне ліжко матері **Ахматової**. Майже всі вони колись знайшли тимчасовий притулок по селянських хатах (а дзеркало в різьбленій дубовій рамі висіло багато років у сільському клубі): як уже мовилося, місцеві селяни шанували своїх колишніх панів, а через те й не нищили панського добра.

Відомо, що **Ахматова** відвідувала ці місця неодноразово — у 1896, 1906, 1910, 1911, 1912, 1914 роках. Це про вакарівський будинок згадується в її поезії, написаній тут у травні 1912-го, коли вона саме готувалася стати мамою:

*"Здесь все то же, то же, что и прежде,
Здесь напрасным кажется мечтать.
В доме у дороги непроезжей
Надо рано ставни запереть."*

А двома роками раніше тут постала мила присвята кузині **Ахматової** — художниці **Марії Змунчиллі**, яка згодом вийшла заміж за її старшого брата **Андрія** (його отруєння морфієм 1920 року, після смерті від малярії маленької донечки, стане для **Ахматової** однією з

Андрій Антонович і Інна Еразмівна Горенко із дітьми (Анна — друга праворуч). Фото 1894 р.

найболючіших втрат, але як далеко ще було до цього в дні солодкого дачного неробства!)).

Від часу заснування господинею слобідчансько-шелехівського музею була **Марія Скорбатюк**, яка все життя пропрацювала вчителькою української мови і з молодих літ цікавилася творчістю **Ахматової**. 2009 року мені пощастило побувати на екскурсії, яку проводила для гостей музею ця фантастично ерудована вже дуже-дуже літня сільська жінка, а наступного року її не стало...

На подвір'ї перед музеєм встановлено перший в Україні пам'ятник **Ахматовій** — робота санкт-петербурзького скульптора **Володимира Зайка**. Щороку 23 червня, до дня народження Анни Андріївни, тут відбуваються Ахматовські читання, що їх організують працівниці Хмельницького обласного літературного музею (філією якого є музей Ахматової) під керівництвом свого енергійного й ініціативного директора — письменника і літературознавця **Василя Горбатюка**. Зокрема у 2012 році темою читань стали переклади — як з **Ахматової**, так і її власні, — а перекладала вона з 50-х світових мов, і зокрема з української. І Франкові “Вольні сонети”, і його “Зів'яле листя” в її версії переконують, що вона органічно відчувала українську мову в усіх її стилістичних нюансах, і якщо мова ця не стала для Анни Андріївни мовою власної творчості (надто сильними були чари російської імперської культури, які пізнала у золоті царськосільські роки), то, безумовно, українська була для неї мовою високої поезії:

*“Стройная девушка, меньше орешка,
Что ж в твоём сердце злая насмешка?
Что ж твои губы — словно молитва,
Что ж твои речи — острая бритва?”*

Згадаймо і те, що батько Ахматової, **Андрій Антонович Горенко**, походив із козацької старшини. Втім,

Особисті речі Анни Ахматової — чотки і шалик, які зберігаються у Літературно-меморіальному музеї Анни Ахматової (фото О. О'Лір)

відомий досить-таки жовчний відгук Анни Андріївни про Україну та її мову, зафіксований у спогадах **Лідії Чуковської**, доньки творця радянської дитячої літератури (до речі, сина полтавської селянки, чиє дитинство минуло в Одесі): “У меня в Киеве была очень тяжелая жизнь, и я страну ту не полюбила и язык... “Мамо”, “ходимо”, — она поморщилась, — не люблю”. Але ці слова було сказано 1939 року, а франківський перекладацький проект здійснено 1958-го. Та й буквально за кілька днів до смерті Ахматової, 27 лютого 1966 року, коли відбулася її знаменна зустріч з **Григорієм Кочуром**, вона недвозначно продемонструвала, що усвідомлює свою генетичну причетність до України, її мови та культури. Почалася розмова на перекладацькі теми, і тут **Олена Львен**, приятелька **Кочура** ще з таборових часів та ініціаторка зустрічі, запитала: “Анна Андреевна, вышел Франко на русском языке, есть там стихи и в Вашем переводе. Это как же, Вы с подстрочника переводили?”. Реакцію **Ахматової Кочура** описує так: “На лице Анны Андреевны — благородное негодование: “Милая моя, Вы, кажется, забыли, что моя фамилия — Горенко!”. Смысл восклицания таков: человек, фамилия которого кончается на “енко”, может переводить украинские стихи без помощи подстрочника” (зі спогадів **Г. Кочура** про **Олену Львен**, написаних російською мовою 1992 р. для Вечора пам'яті у московському товаристві “Меморіал”).

Дуже влучно проінтерпретувала злам у ставленні **Ахматової** до України поетеса і перекладачка **Ольга Смольницька**, яка брала участь у Ахматовських читаннях: “Якщо в молодості Ахматова ідентифікувала себе з материнським родоводом (“Мне от бабушки-татарки / Были редкостью подарки”), то в зрілості повернулася до батьківського коріння. В юності вона зреклася батьківського прізвища для поезії, а в зрілості повернулася до своїх витоків”.

Безперечно, хай як мало слідів України у творчості **Анни Ахматової** — і ці нечисленні дорогоцінні алюзії, і її блискучі переклади з Франка — це окремі репліки діалогу двох культур, діалогу на рівних, без огляду на застарілі умовності імперськості/провінційності. І цей діалог тривав безперервно і триває нині у праці українських перекладачів над ахматовськими текстами — назвімо їх імена: **Борис Якубський**, **Ігор Качуровський**, **Борис Олександрів**, **Марта Тарнавська** (до речі, про ахматовські сторінки діаспорного перекладацтва говорила під час читань літературознавець **Наталія Єржиківська**), також **Дмитро Павличко**, **Михайло Москаленко**, **Максим Стріха**, **Станіслав Чернілевський**, **Ігор Римарук**, **Світлана Жолоб**, **Василь Герасим'юк**, **Надія Кир'ян**, їхні молодші колеги, серед яких **Ольга Смольницька**... Вагу їхнього доробку підсумовано в упорядкованій **М. Стріхою** антології “Хотінь безсенсовних отрута: 20 російських поетів “срібного віку”” (К.: Факт, 2007), і він, цей доробок, неспростовно свідчить про безмежні виразові можливості українського поетичного словника. ■

(від редакції “Світогляду” за матеріалами статті **Олени О'Лір** у газеті “День”, № 134, 2012 р.)